

LAPSEN ETU HUOSTAANOTTOPÄÄTÖKSISSÄ

Katja Honkala
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Avoin Yliopisto
Yliopistokeskus Chydenius
Syksy 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yliopistokeskus Chydenius
Tekijä Katja Honkala	
Työn nimi Lapsen etu huostaanottopäätöksissä	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Syksy 2021	Sivumäärä 33
Tiivistelmä	
<p>Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää aiempien tutkimusten pohjalta, miten lapsen etu toteutuu huostaanottopäätöksissä ja mitä ristiriitoja huostaanottopäätöksissä esiintyy suhteessa lapsen etuun. Tutkimuksen toteutustapa on kirjallisuuskatsaus. Aineistona on käytetty huostaanottoon liittyviä lisensiaatintutkimuksia ja väitöskirjoja. Tutkimuksen tavoitteena on ollut avata lapsen edun määrittelyä oikeuskäsittelyssä ja tuottaa koottua tietoa lapsen edun toteutumisesta huostaanottotilanteissa.</p> <p>Tutkimuksen teoreettinen viitekehys koostuu lastensuojelusta, lapsen edusta, huostaanotosta, dokumentoinnista ja kuulemisesta. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla aineistoa on ollut mahdollista tutkia laaja-alaisesti, ilman, että aineiston analyysia olisivat rajoittaneet tiukat metodit. Aineiston haku on tapahtunut mm. Google Scholarin, Jykdoikin, Melindan ja Arto- hakupalvelimien kautta. Laajoista hakutuloksista rajasin tutkimukseni aineiston kuuteen tutkimukseen, joissa on käsitelty lapsen huostaanottoa tai huostaanoton purkamista.</p> <p>Tutkimusaineistosta nousi esiin ne haasteet, joita lapsen edun ympärillä olemassa. Lapsen edun selvittämisessä tasapainotellaan, niin perheen oikeuksien, velvollisuuksien kuin lapsen oikeuden perheeseen välillä. Lapsen edun argumentaation käyttö on helpompaa, kun huostaanoton syyt ovat selkeästi määriteltävissä, mutta monisyisissä tapauksissa lapsen etu muuttuu fraasiksi.</p> <p>Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että lapsen edun määrittely on edelleen haastava. Edun määrittelyssä lapsen kuuleminen on avain asemassa, mutta tutkimukset osoittavat, että kuulemisen dokumentoinnissa on olemassa puutteita. Tutkimus nostaa esiin myös sen, kuinka suuri rooli sosiaalityöntekijällä on siinä, että kaikki lapsen edun määrittelyssä olemassa oleva tieto päätyy myös hallinto-oikeuden tietoon.</p>	
Asiasanat: Lastensuojelu, lapsen etu, huostaanotto, dokumentointi, kuuleminen	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja Ohjaaja: YTM Mira Välimaa	

Kuviot		
KUVIO 1	Huostaanotto prosessi.....	10
KUVIO 2	Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen vaiheet.....	15
KUVIO 2	Aineiston sisällön analyysin vaiheet.....	19

TAULUKOT

TAULUKKO 1	17
------------------	----

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	LASTENSUOJELU, LASTEN OIKEUDET JA LAPSEN ETU	3
3	HUOSTAANOTTO JA KUULEMINEN.....	7
4	DOKUMENTOINTI	11
5	TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TOTEUTTAMINEN.....	13
5.1	Kuvaileva kirjallisuuskatsaus.....	13
5.2	Tutkimusprosessi	15
5.3	Aineiston hankinta ja kuvaus.....	16
5.4	Aineiston analyysi.....	19
6	TUTKIMUSTULOKSET	21
6.1	Lapsen edun huomioiminen ja sen haasteet	21
6.2	Kuuleminen ja dokumentointi lapsen edun toteuttamisessa	24
7	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	26
8	POHDINTA.....	28
	LÄHTEET	31

1 JOHDANTO

Lastensuojelua ohjaa niin kansainväliset, kuin kansalliset lait, joiden pohjalta lapsia suojellaan. Lapsen suojelemisessa tulee aina miettiä, mikä on lapsen etu kulloisessakin tilanteessa. Lapsen edun määrittely on haastavaa työtä ja sosiaalityöntekijöillä on suuri vastuu siitä, että lapsen etu tulee kuulluksi ja nähdyksi. Lapsen etu on aina ajankohtainen aihe ja lapsen osallisuus on saanut huomiota myös tutkimuksen saralla. Elina Stenvall (2018) on tutkinut väitöskirjassaan lapsen yhteiskunnallista osallisuutta ja toimijuutta. Pilvimaria Siltainsuun Pro Gradu -tutkielma vuodelta 2017 puolestaan on tutkinut verkkokeskustelujen pohjalta muodostunutta kuvaa osallisuudesta lastensuojelussa. Lapsen etu on kuitenkin asia, joka vaatii myös vastaavaa huomiota niin lainopillisesti kuin sosiaalityön näkökulmasta katsottuna. Julkinen keskustelu lastensuojeluun liittyen on usein negatiivissävytteistä ja keskustelu pohjautuu ajatukseen siitä, että lastensuojelun sosiaalityö on mielivaltaista, yhden ihmisen toteuttamaa toimintaa. Koen tärkeäksi nostaa tutkielmassani esiin myös näkemystä siitä, kuinka haastava sosiaalityön tehtävä on, kun puhutaan lasten huostaanotoissa ja kuinka paljon asioita ja näkökulmia huostaanottoon liittyy.

Selvitän tutkielmassani lapsen edun näkymistä huostaanottoihin liittyvässä dokumentoinnissa. Tutkimukseni on kuvaileva kirjallisuuskatsaus lapsen edun toteutumisesta huostaanotoissa. Tutkimuskysymykseni ovat, miten lapsen etu toteutuu huostaanottoon liittyvässä päätöksenteossa ja mitä ristiriitoja huostaanottopäätöksissä esiintyy suhteessa lapsen edun toteutumiseen? Tutkimuksen tavoitteena on avata lapsen edun määrittelyä oikeuskäsittelyssä ja tuottaa koottua tietoa lapsen edun toteutumisesta huostaanotto tilanteissa. Tavoitteena on myös tarkastella tutkimusaineistoa kriittisesti niin, että pystyn nostamaan esiin myös niitä epäkohtia, mitä huostaanottoon liittyvissä kysymyksissä esiintyy.

Lähestyn tutkimusaiheittani näiden teoreettisten käsitteiden kautta: lastensuojelu ja lastensuojelulaki, lapsen etu, huostaanotto, dokumentointi ja kuuleminen. Tarkastelen tutkimusaiheittani myös oikeustieteellisestä näkökulmasta. Koen tärkeäksi, että vaikka tutkimuksessa on lainopillinen pohja, peilaan tätä oman tieteenalani, sosiaalityön, viitekehyksen kautta. Näistä valituista näkökulmista rakentuu yhdessä

kuvaus lapsen edusta huostaanottotilanteissa. Teoreettinen viitekehys kattaa tutkielmani luvut kaksi, kolme ja neljä.

Tutkielman viidennessä luvussa esittelen tutkimukseni aineiston haun, aineiston analyysin sekä tutkimukseen valikoidun aineiston. Kuudennessa luvussa pureudun tutkimukseni aineistoon avaten tutkimuksessa esiin nousseita teemoja ja kerron vastaukset, mitä tutkimuskysymyksiini olen aineistosta saanut. Seitsemännessä luvussa tuon esiin ne johtopäätökset, joihin itse olen aineiston perusteella päätenyt. Lopuksi esitän pohdintani tutkimukseen ja sen herättämiin ajatuksiin liittyen.

2 LASTENSUOJELU, LASTEN OIKEUDET JA LAPSEN ETU

Lähtökohtaisesti lasten hoiva ja huolenpito on lapsen vanhemman vastuulla. Myös julkinen valta osallistuu lapsen huolenpitoon järjestämällä kunnallisia peruspalveluita. Näiden palvelujen kohteena ovat kaikki yhteiskunnassa olevat lapset ja perheet. (Hakalehto & Toivonen 2016, 23.) Lastensuojelu on sosiaalihuoltolain mukaista vaativaa erityispalvelua, jonka tehtävänä on tasata eriarvoisuutta lapsien kesken. Lastensuojelu perustuu monipuoliseen palvelujärjestelmään, joka tarjoaa konkreettista käytännön apua aineelliseen, sosiaaliseen tai henkiseen tarpeeseen. Apu räätälöidään tukitoimenpiteiksi, joka mahdollistaa yksittäisten lasten ja perheiden paremman selviämisen. (Bardy & Heino 2013, 19-20.)

Moderni valtiojohtoinen lastensuojelun katsotaan alkavan Suomessa 1860-luvulla. Nälkävuosien myötä kehitettiin erilaisen yhdistystoiminnan avulla keinoja auttaa vähäosaisia ja orpoja lapsia. Lasten suojelukasvatusoppi tuli Suomeen 1890-luvulla muista pohjoismaista, Norjasta, Ruotsista ja Tanskasta, joissa oli säädetty ensimmäiset lastensuojelulait. Sisällissodan ja itsenäistymisen myötä syntyi valtiokeskeinen lastensuojelu. 1937 astui voimaan ensimmäinen lastensuojelulaki. 1970-luvun lopulla lasten ihmisoikeusdiskurssista alettiin puhua yhä enemmän. Tämä loi paineita vanhentuneen lastensuojelulain uusimiselle. Aiemmin lastensuojelulaissa ei oltu nostettu esiin lapsen oikeuksia, mutta uuden lastensuojelulain myötä tätä haluttiin korostaa. Lasten ihmisoikeudet, käsitys lapsen kasvusta ja kehityksestä, lapsen oikeudet ja etu nousivat avainkäsitteiksi, mutta lain avulla luotiin myös määritelmät sijaishuolto, avohuolto ja lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen. (Harrikari 2019, 185-188, 248-250.)

Valtio, sen tehtävät ja lainsäädäntö ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Perinteiset tehtävät olivat 1950-1960-luvulle saakka yleinen järjestys ja turvallisuus, maanpuolustus, verotus ja kansalaissuhteiden perusrakenteet. Valtiota alettiin kutsua hyvinvointivaltioksi 1960-luvun jälkeen ja lainsäädännössä esiin nousivat koulutus ja

sosiaali- ja terveyspalvelut. Lait muuttuivat myös yksityiskohtaisemmiksi ja säädösten määrä kasvoi voimakkaasti 1980 luvun loppupuolelle saakka. Sääntelyn ja tarkennusten lisäämisen syynä oli tarve hyvinvointivaltion kehittymiseksi ja vanhojen moraalisaäntöjen kumoamiseksi. (Niemi 2020, 67-69.) Globalisaation myötä lainsäädäntöön on tullut muutoksia. Kansainväliset sopimukset sitovat Suomea toteuttamaan sopimusten henkeä lainsäädännössään ja ulkomailta otetaan virikkeitä ja maljeja kansallisen lainsäädäntöön ja päätöksentekoon. (Tala 2005, 22-23.)

Lastensuojelu voidaan jakaa avohuollon tukitoimiin ja kodin ulkopuoliseen huoltoon. Avohuollon tukitoimet ovat lapsen ja nuoren toimeentulon tukemista, koulunkäynnin tai harrastustoiminnan tukemista sekä koko perheen kuntoutusta ja tukea. Avohuollossa tuetaan kotikasvatusta ja kodin olosuhteissa tapahtuvaa neuvontaa ja ohjausta. Lähtökohtaisesti tukitoimet perustuvat suostumukseen ja ne toteutetaan yhteistyössä perheen ja lapsen kanssa. Julkisella vallalla velvollisuus järjestää lapselle sijaishuolto ja ottaa lapsi huostaan, kun lievemmat toimet eivät riitä Huostaanoton ei tarvitse perustua vapaaehtoisuuteen, vaan se voidaan toteuttaa tiettyjen edellytysten täytyessä, vaikka vanhemmat tai lapsi vastustaisivat huostaanottoa. Kaikki lapsen sijoitus ei ole huostaanottoa, vaan lasta voidaan sijoittaa lyhytaikaisesti myös avohuollon tukitoimenpiteenä. (Hakalehto & Toivonen 2016, 24-25.)

Lastensuojelulain (417/2007) kokonaisuudistus hyväksyttiin vuonna 2007. Tämä laki oli kolmas Suomessa säädetty lastensuojelulaki. Vuoden 1937 lakia voidaan kutsua huostaanottolaiksi, vuoden 1983 lakia hyvinvointivaltion laajentumisen puiteliksi ja vuoden 2007 laissa keskityttiin lapsen oikeuksien turvaamiseen. Keskiössä eivät enää olleet lastensuojelun empiiriset ilmiöt vaan lapsen subjektiiviset oikeudet. Laissa lisättiin säädöksiä, jotka koskivat lapsen osallisuutta, kuntien velvoitteita ja vastuita, sekä lastensuojeluviranomaisten velvoitteita ja vastuita. (Harrikari 2019, 338-341.) Vuonna 2020 voimaan astui uusi lastensuojelulaki, jonka tarkoituksena oli vahvistaa erityisesti oman kodin ulkopuolella kasvavien lasten oikeutta hyvään kohteluun ja huolenpitoon sekä heidän oikeuksiensa toteutumiseen turvaamiseen. Keskeiset uudistukset koskivat rajoitustoimenpiteitä koskevia säädöksiä, jälkihuollon ikärajan nostamista 25 vuoteen sekä sijaishuoltopaikkojen velvollisuuteen laatia hyvää hoitoa koskeva suunnitelma. (Saastamoinen 2020, 3-5.)

Eurooppalaisella tasolla ajateltuna lastensuojelua säädellään kansallisten lakien ja säädösten avulla kahdeksassatoista jäsenvaltiossa. Näissä jäsenvaltioissa lainsäädännöllä käsitellään väkivaltaa, hyväksikäyttöä, laiminlyöntiä sekä lapsiuhrien tunnistamista. Lisäksi näissä kahdeksassatoista jäsenvaltiossa on lainsäädännöllä rakennettu välineitä ja prosesseja, jotka koskevat huostaanotettujen lasten asemaa. Joissakin maissa on olemassa erilaisia lastensuojelulakeja ja säännöksiä maan sisällä esimerkiksi osavaltiokohtaisesti, ja tämä voi johtaa eroihin palveluiden saatavuudessa. Yhdistyneellä kuningaskunnalla ei ole yhteistä oikeudellista välinettä vaan Englanti, Skotlanti,

Wales ja Pohjois-Irlanti ovat kaikki kehittäneet oman lainsäädäntönsä. Espanjassa itsehallintoalueet ovat kukin laatineet omat lakinsa samoin Belgiassa. Saksan ja Itävallan liittovaltion lainsäädännössä käsitellään lastensuojeluvollisuuksia ja esitetään yleiset puitteet ja keskeiset periaatteet valtio- ja aluelakien laatimiseksi. (Euroopan perusoikeusvirasto 2016)

Lastensuojelu on arvosidonnaista, koska lastensuojelun päätehtävä on olla lapsen puolella ja lasta varten. Asiakkaiden ihmisarvoinen kohtelu ja yksityisyyden suoja, eettisesti kestävä työ ja oikeanlaisen tuen tarjoaminen oikeaan aikaan ovat lastensuojelutyön ohjaavia periaatteita. Lastensuojelulain 13b§ todetaan, että *”lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijän tulee olla sosiaalihuollon ammattihenkilö”* (LSL 417/2007). Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vastaa lapsen edun arvioinnista ja toteutumisesta. Työ on laaja-alaista ja sitä vaikeuttaa tällä hetkellä se, että palvelujärjestelmä on pirstaleinen ja eri sektoreiden välille muodostuu rajapintoja. (Malja, Puustinen-Korhonen, Petrelius & Eriksson 2019, 13-15.)

Lapsioikeuksien keskeisiä periaatteita lastensuojelussa ovat lapsen oikeus suojeleluun, lapsen edun ensisijaisuus, lapsen näkemysten huomioon ottaminen sekä lasten oikeusturva. Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2 kohdassa on turvattu lapsen oikeus suojeleluun ja huolenpitoon. Lasta on suojeltava väkivallalta, vahingoittamiselta, pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä, välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä lapsen ollessa omien vanhempien tai muiden hoidossa. Suojelemisen velvollisuuteen kuuluu huolehtia, että yhteiskunnassa on olemassa tehokkaita menetelmiä, niin että riskitilanteet voidaan ennalta ehkäistä, tunnistaa, raportoida, käsitellä ja seurata (SopS 59-60/1991.) Lastensuojelulain tärkein periaate on lapsen edun turvaaminen. Lastensuojelulain 4§:n 2 momentissa todetaan, että lapsen etua tulee käsitellä niin, että *”lapsen elämään vaikuttavia ratkaisu- ja toimintavaihtoehtoja tutkitaan siltä kannalta, että ne turvaavat:*

- 1) *lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet*
- 2) *lapsen mahdollisuudet saada ikäkaudelleen ja kehitystasolleen kuuluvaa ymmärrystä, hellyyttä, valvontaa ja huolenpitoa*
- 3) *mahdollisuuden saada lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaavaa koulutusta*
- 4) *turvallisen kasvuympäristön sekä ruumiillisen ja henkisen koskemattomuuden*
- 5) *lapsen kasvamisen vastuullisuuteen ja itsenäistymisen.*
- 6) *lapsen mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioillaan*
- 7) *lapsen kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.”*

Tarkoituksena on, että lapsen etu asetetaan kaikissa lasta koskevissa päätöksenteoissa ja toimissa etusijalle. (LSL 417/2007 §4, Hakalehto & Toivonen 2016, 40-44.)

Lapsen näkemysten huomioon ottamisessa tavoitteena on, että jokainen lapsi saisi mahdollisuuden vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi, hänellä on oikeus osallistua ja lapsen näkemykset tulee viranomaistyöskentelyssä selvittää. Lapsen oikeusturvan tarkoituksena on varmistaa, että lasten oikeudet toteutuvat asianmukaisesti. Oikeusturva on perustuslain mukainen perusoikeus. Lapsille tulee järjestää heidän tarpeisiin sopivat keinot ja mahdollisuudet oikeuksiensa toteuttamiseen ja lapsilla on oikeus saada oikeusapua ja edunvalvontaa. (Hakalehto & Toivonen 2016, 45-50.)

Lapsen ja nuorten asioista vastaavien ja eri palveluissa toimivien ammattilaisten tulee tiedostaa oma vastuunsa lapsen kasvattajana, mutta myös velvollisuutensa vanhemmuuden tukijana. Sosiaalityöntekijän vastuu omasta työstään ulottuu lapseen, nuoreen, perheeseen, omaan organisaatioonsa ja sosiaalityöntekijän työ heijastuu koko yhteiskuntaan. Työn laadun tulee olla ammattihenkilöstölle sopivaa. Sopivaan työn laatuun liittyy niin ammattieettinen kuin ammatillisuuden näkökulmat. (Malja ym. 2019, 17-18.)

Lapsen etu nousee esille eri konteksteissa myös useissa Pro Gradu- tutkielmissa.. Tutkimukset sijoittuvat niin lastensuojeluun kuin maahanmuuttoonkin. Nostan muutamien mielenkiintoisten tutkielman esille, vaikka en varsinaisesti käsittele niitä tutkielmassani.

Mirja Kajava on tehnyt vuonna 1997 tutkimuksen Lapsen etu huostaanottoprosesseissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista Oulun Yliopiston käyttäytymistieteen laitokselle. Hänen tutkimuksensa osoitti, että huostaanoton syyt ovat moninaiset ja huostaanotossa kamppaillaan kontrollin ja tuen suhteen kanssa. Kajavan tutkimuksen mukaan huostaanottoon ei päädytä kevein perustein ja esimerkiksi vanhempien alkoholin käyttö ja koulu poissa-olot ovat olleet huostaanoton perusteina. Hänen tutkimuksensa tulokset viittaavat, ettei lapsen etua huomioida riittävästi suhteessa vanhempien oikeuksiin. (Kajava 1997, 1, 137-139.)

Lapsen edun käsite huostaanotossa on ollut tutkimuksen aiheena myös Marja-Liisa Nyholmilla Tampereen yliopistossa sosiaalityön laudaturtutkielmassa vuonna 2006. Hänen aineistonsa on vuosien 1996-2006 välisenä aikana ilmestynyttä tutkimustekstejä lapsen etuun ja huostaanottoon liittyen. Nyholm toteaa tutkielmansa johtopäätöksissä, että lapsen edun määrittely on ollut tuohon aikaan hyvin avointa ja lapsen edun määrittelyyn liittyy paljon retoriikkaa ja tulkintoja lapsen oikeuksien näkökulmasta käsin. (Nyholm 2006, 73-76.)

3 HUOSTAANOTTO JA KUULEMINEN

Huostaanotto on lastensuojelun viimesijaisin keino turvata lapsen kasvu ja kehitys. Huostaanotto perustuu joko suostumukseen tai tahdonvastaiseen huostaanottoon. Suostumukseen perustuvasta huostaanotosta puhutaan, kun sekä huostaanotettava lapsi, että hänen vanhempansa suostuvat huostaanottoon. Tahdonvastaisessa huostaanotossa joko lapsi tai vanhemmat vastustavat huostaanottoa. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi huostaanoton tarpeen ja valmistelee huostaanoton. Suostumukseen perustuvan huostaanottopäätöksen tekee sosiaalihuollosta vastaava toimielin eli johtava viranhaltija, niin sanotulla viranomaispäätöksellä. Tahdonvastainen huostaanottopäätös menee käsiteltäväksi hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeudessa käsitellään huostaanottoasia joko kirjallisesti tai suullisesti ja se jälkeen tehdään päätös. Päätös tehdään huostaanoton vahvistamiseksi tai hakemus hylätään ja huostaanottoa ei voida tehdä. Huostaanottoa ei tehdä, mikäli perusteet huostaanotolle eivät ole riittävät tai tilanne on muuttunut. (Enroos, Heino & Pösö 2016, 35-52)

Huostaanoton valmistelu Suomessa pohjaa moniammatilliseen yhteistyöhön, johon liittyy dokumentointi, kuuleminen ja argumentaatioiden tarkka kirjaus. Lisäksi on olemassa lainsäädännön edellyttämiä periaatteita ja toimintaohjeita. Päätöksentekoon osallistuu kollegat, asiantuntijat ja asianosaisena olevat lapset ja huoltajat. Tätä päätöksentekomallia kutsutaan päätöksenteon horisontaaliseksi varmistamiseksi. Tällainen horisontaalinen päätöksenteko ei toteudu esimerkiksi Yhdysvalloissa, Englannissa tai Norjassa. Suomalaiseen huostaanottoon liittyy aina pyrkimys väliaikaisuuteen ja huostaanotto nähdään osana sosiaalipalveluita ja huostaanotto voi kohdistua minkä ikäiseen lapseen hyvänsä. Yhdysvalloissa puolestaan huostaanotot painottuvat pääsääntöisesti pieniin lapsiin (Pösö 2016, 10-21) Ruotsissa huostaanotto voi muuttua pysyväksi kolmen vuoden sijoituksen jälkeen, jos pystytään osoittamaan, ettei olosuhteissa ole tapahtumassa kotiin pääsyä puoltavia muutoksia. Englannissa ja Yhdysvalloissa pyritään muuttamaan pieniä lapsia koskeva huostaanotto nopeasti

adoptioksi. Perustelu tälle adoptiolle on lapsen pysyvän kasvuympäristön turvaaminen. (Enroos, Heino, Helavirta, Laakso & Pösö 2017, 301)

Sosiaalityöntekijällä on velvollisuus käynnistää huostaanottoprosessi, mikäli lapsen hoidossa tai kasvuolosuhteissa on puutteita, jotka uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyden, kehityksen tai vaarantaa muuten lapsen hyvinvointia. Huostaanotolle tulee olla lastensuojelulain 40§:n mukaiset edellytykset ja huostaanoton valmistelussa tulee huomioida lapsen etu, lapsen kasvuolosuhteet, lapsen elämäntapa ja sen mahdollinen vahingollisuus. Ennen huostaanottoa tulee myös arvioida, olisivatko avohuollon tukitoimenpiteet riittävä tuki lapsen tilanteen parantamiseksi. (Enroos ym. 2016, 35-52.)

Huostaanotto päätöksenä pitää sisällään kaksi ajallisesti erilaista asiaa. Ensimmäinen on itse päätös, jota edeltää valmisteluprosessi. Päätöksenteon pohjalla on huoli lapsen tilanteesta, jota lähdetään selvittämään mahdollisimman hyvässä yhteistyössä lapsen huoltajien kanssa. Sosiaalityöntekijä järjestää neuvottelun, jossa käydään läpi erilaisia vaihtoehtoja lapsen edun toteutumiseksi. Sekä lapselle, että huoltajalle esitellään usein mahdollinen sijaishuoltopaikka ja yhdessä mietitään sen sopivuutta lapsen asuinpaikaksi. Kun sosiaalityöntekijä päätyy siihen, että hän lähtee valmistelemaan huostaanottoa, joko yhteisymmärryksessä tai vastentahtoisesti, täytyy hänen järjestää eri osapuolten kuuleminen. (Pösö 2016, 13-18)

Ennen kuulemista on tehty arviointeja ja pyydetty lausuntoja eri toimijoilta ja tämä materiaali esitetään kuulemistilaisuudessa. Kuuleminen on tilaisuus, jossa eri osapuolet saavat mahdollisuuden kertoa oman näkemyksensä tilanteesta. Kuuleminen vahvistaa lapsen ja perheen osallisuutta ja sitä, että lapsen näkemys asioihin tulee laajasti selvitettyksi. Kun kaikki edellytykset päätöksenteolle on täytetty, tehdään huostaanotto. Tämän jälkeen huostaanotto muuttuu prosessiksi, joka itsessään pitää sisällään useita sovittavia ja päätettäviä asioita liittyen esimerkiksi lapsen ja vanhemman välisiin tapaamisiin ja yhteydenpitoon. (Pösö 2016, 13-18, Malja ym. 2019, 20.) Kuuleminen liittyy niin suostumukseen perustuviin kuin tahdonvastaisiin huostaanottoihin. Kuulemisprosessin asianomaisia eli kuultavia ovat yli 12-vuotias lapsi, äiti, isä, huoltaja sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi ennen asian valmistelua on ollut. Näitä henkilöitä voivat olla vanhemman uusi elämänkumppani tai avio/avopuoliso tai sijoitetun lapsen kasvatukseen ja hoitoon osallistunut henkilö. Kuuleminen perustuu hallintolakiin ja siinä on määritelty kuulemisen ikärajaksi 12 vuotta. Alle kaksitoistavuotiaiden mielipiteen selvittäminen perustuu lastensuojelulain 20§, jossa edellytetään lapsen mielipiteen selvittämistä. (Tervo & Petrelius 2007.)

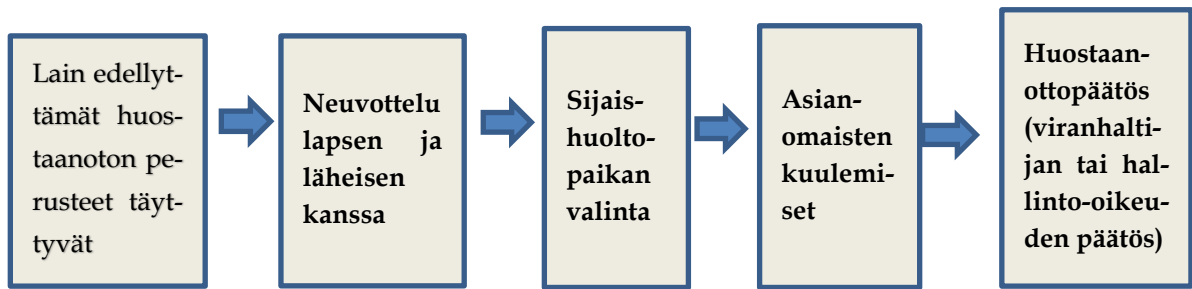
Kuulemisesta tulee ilmoittaa asianomaisille hyvissä ajoin, niin että heille jää aikaa valmistautua ja antaa selitys huostaanottoon liittyen. On suositeltavaa, että sosiaalityöntekijä tekee kuulemisesta kuulemiskertomuksen, mihin on selkeästi laitettu ylös kuulemisen osapuolet ja seikat, jotka kuulemisessa nousevat esille. Kaikilla

asianosaisilla on oikeus hankkia itselleen asiamies tai avustaja ja tämä oikeus koskee myös lasta. Kuulemisen voi toimittaa myös kirjallisena. Kuulemistilaisuudessa tulee olla paikalla vähintään kaksi työntekijää. Kuulemistilaisuuden järjestäminen ei vaadi erillistä tilaisuutta, vaan se voidaan järjestää asiakasneuvottelun yhteydessä. Tärkeää on, että kaikki osapuolet tietävät asiakasneuvottelupalaveriin liittyvän myös kuulemisen. Kuulemisen voi jättää tekemättä, mikäli lapsen ja kuultavan väliltä puuttuu yhteydenpito, kuultavan asuin tai olinpaikkaa ei pystytä kohtuullisella työmäärällä selvittämään tai kuuleminen voi itsessään aiheuttaa vaaraa lapsen kehitykselle ja turvallisuudelle. (Tervo & Petrelius 2007.)

Lapsen kuulemisessa ja mielipiteen selvittämisessä on tärkeää, että haastattelija on avoimin mielin, eikä mene tilanteeseen varustettuna ennakko-odotuksilla. Kuultavan kertomusta ei saa horjuttaa tai laittaa kertojaa epäilemään tarinaansa, toistamalla samaa kysymystä usein. Mikäli kuulemistä järjestävä haastattelija korostaa ammatillista tai auktoriteettista asemaansa, voivat saadut vastaukset vääristyä. (Tervo & Petrelius 2007.) Sosiaalityöntekijälle on suuri vastuu siinä, että kuulemisprosessissa tuotetaan autenttista materiaalia asianomaisten kuulemisesta eikä kuuleminen ole työntekijän omia ajatuksia tai odotuksia tapahtumien kulusta. Varsinkin lapset reagoivat helposti aikuisen olemukseen ja tapaan kyselle ja esimerkiksi toistaminen voi aiheuttaa lapsessa ajatuksen siitä, että hänen kertomansa on väärää, ja aikuinen haluaakin kuulla jotain muuta.

Tahdonvastainen huostaanotto käsitellään hallinto-oikeudessa. Hallinto-oikeudessa päätöksentekijät arvioivat, onko julkisen vallan velvollisuus ja oikeus puuttua perhe-elämään, vaikka asianomaiset eivät siihen olisikaan suostuvaisia. Hallinto-oikeudessa asiaa ovat käsittelemässä tuomarijäsenet ja asiantuntijat, joilla on tiedossa riittävät ja ajantasaiset materiaalit ja aineistot lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyvistä tekijöistä, sekä huostaanoton perusteista ja tarpeista. Suomessa kaksi tuomaria ja asiantuntijajäsen muodostavat ratkaisun tekevän raadin.

Hallinto-oikeudessa käsiteltävä tieto koostuu sosiaalityöntekijöiden lausunnoita, erilaisista asiantuntijalausunnoista sekä mahdollisista asianomaisten, kuten huoltajien lausunnoista. Lasta voidaan kuulla, mikäli lapsi itse pyytää kuulemistä tai lapsen kuulemiselle nähdään olevan sellaista tarvetta, että häntä pyydetään tulemaan oikeuteen kuultavaksi. Lapsen ei ole pakko suostua kuulemiseen oikeuskäsittelyssä. Myös vanhemmillä on oikeus toivoa suullista käsittelyä hallinto-oikeudessa. Mikäli kukaan osapuoli ei pyydä suullista käsittelyä, käsitellään asia kirjallisesti. (Kuokka & Pösö 2016, 52-71.)

Kuvio 1. Huostaanottoprosessi (Taskista mukaillen 2012, 85-89)

4 DOKUMENTOINTI

Päätöksenteossa ja se perusteluissa on dokumentointi tärkeässä roolissa. Dokumentointi on lastensuojelun työväline, joka on mukana kaikissa lastensuojelutyön työprosesseissa. Dokumentoinnin tarkoituksena on ohjata työntekijää eri prosesseissa ja päätöksenteossa ja se on lakisääteistä (LSL §33). Dokumentointi tarkoittaa asiakirjatekstien kirjoittamista asiakastyössä ja sitä kutsutaan myös kirjaamiseksi. Dokumentointivelvoite asiakastapaamisista ja päätöksistä alkaa siitä hetkestä, kun työntekijälle tulee tieto, että henkilö on sosiaalihuollon tarpeessa. Dokumentoimista ohjaavat mm. lastensuojelulain 26§ ja 33§ ja laki sosiaalihuollon asiakirjoista 4§. Dokumentoinnin tavoitteena on saada mahdollisimman kattavasti faktatietoa siitä, mitä puutteita lapsen huolenpidossa on, kodin olosuhteet, onko lapsen kehitys vaarassa ja mitä tukitoimia on mahdollisesti tehty huostaanoton välttämiseksi. Asianmukainen dokumentointi on työntekijän oikeusturva, lapselle mahdollinen tulevaisuuden tiedonlähde omasta historiasta ja vanhemmalle todistus oikeinmenneestä prosessista. (Kääriäinen. Leinonen & Metsäranta 2007, 11-15, 20-25.)

Dokumentaatio on prosessi, joka koostuu kohtaamisesta, kirjoittamisesta ja lukemisesta. Dokumentoitu tieto muodostaa monisyisen aineiston, joka vaatii sosiaalityöntekijän ammatillista ymmärrystä käsitellä saatua tietoa oikein. Oleellisen tiedon kerääminen ja kirjoittaminen on iso haaste sosiaalityöntekijöille, mutta oikein tehtynä se on huostaanoton ja sen vahvistamisen edellytys oikeudellisissa prosesseissa. (Huuskonen 2014, 3-5.) Dokumentoinnin haasteet sosiaalityössä liittyvät sen vaativuuteen. Dokumentoinnin tulee olla perusteltua niin juridisesti kuin eettisesti ja dokumenttia kirjoittavalla sosiaalityöntekijällä on paljon vastuuta ja valtaa. Dokumentointia ohjaa lakien ja säädösten lisäksi asiakkaan tunteet, sosiaalityöntekijän oikeudet ja byrokratia. Dokumentoinnissa on tärkeää huomioida, että asiakas voi aina pyytää asiakirjojaan nähtäväksi ja asiakaskertomusta voivat lukea myös monet muut tahot. Näitä muita tahoja ovat esimerkiksi sijaishuollon työntekijät, muut lastensuojelun

työntekijät, sosiaalipäivystäjät, hallinto-oikeus, valvontaviranomaiset ja tutkijat. (Tervo & Petrelius 2007.)

Hallinto-oikeudessa dokumentointi on huostaanottoon liittyvän päätöksen kirjaamista ja perustelua. Yleisesti voidaan sanoa, että lastensuojelun dokumentointi ei kerro yksittäisen lapsen koko elämäntarinaa, vaan tuottaa erilaisia välähdyksiä lapsen elämään liittyen. Dokumenttien pohjana on tehtävä, jota dokumentaatiolta haetaan ja tämä tehtävä myös määrittää sen, miten dokumentti kirjoitetaan. Päivittäisen asiakastyön muistiinpanot ja huostaanottopäätökseen tarvittavan tiedon dokumentointi poikkeavat suuresti toisistaan. (Kääriäinen 2006, 45-50.) Tutkimusaineistoni nojaa hallinto-oikeuden tuottamiin dokumentteihin liittyen lasten huostaanottopäätöksiin tai huostaanoton purkupäätöksiin.

Hallinto-oikeustuomari Anna-Kaisa Marsi, sekä hallinto-oikeussihteeri ja hallintopäällikkö Kaisa Post (2014) toteavat, että hallinto-oikeusprosessi on kyse oikeudenkäynnistä, joka nojaa sosiaalityöntekijöiden dokumentointiin. Dokumentointi ei voi perustua ilmauksiin, kuten ”pahassa paikassa” tai muihin ylimalkaisiin toteamuksiin, ilman että asia on esitetty selkeästi. Sosiaalityöntekijän tulee näyttää selkeästi toteen perusteet ja konkretia ja hänen pitää pystyä seisomaan huostaanottovaateidensa takana ja sosiaalityöntekijän tulee olla valmis osallistumaan suulliseen käsittelyyn tai vastata hallinto-oikeuden asiaan liittyviin kirjeisiin.

5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TOTEUTTAMINEN

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten huostaanotettujen lasten etu toteutuu hallinto-oikeuden päätöksissä. Lisäksi selvitän nouseeko tutkimusaineistosta esiin jotakin, mikä riitelee oikeudellisessa päätöksenteossa lapsen etua vastaan. Oma taustani lastensuojelun sijaishuollossa on antanut minulle näkemystä siitä ristiriidasta, mikä lapsen edun ja lapsen tahdon välillä usein on. Usein käy myös niin, että lapsen edun ja tahdon vastakkaisella puolella on vanhempien eriävä mielipide ja tahotila. Aionkin tutkimuksessani selvittää, miten tämänkaltaiset ristiriidat ilmenevät hallinto-oikeuden päätöksissä. Tutkimuksen tavoitteena on avata lapsen edun määrittelyä oikeuskäsittelyssä ja tuottaa koottua tietoa lapsen edun toteutumisesta huostaanottilanteissa. Tutkimuksen toteutustapana on kuvaileva kirjallisuuskatsaus.

Tutkielmani kysymykset ovat:

Miten lapsen etu toteutuu huostaanottoon liittyvässä päätöksenteossa?

Mitä ristiriitoja huostaanotto päätöksissä esiintyy suhteessa lapsen edun toteutumiseen?

5.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Tutkimus on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksen. Kuvaileva eli narratiivinen kirjallisuuskatsaus on yleinen kirjallisuuskatsauksen tyyppi. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa aineistot ovat laajoja eikä aineiston rajaamista rajoita metodiset säännöt. Kirjallisuuskatsaus alkaa tarkoituksen ja tutkimusongelman määrittelyllä, jonka pohjana on tutkijan kiinnostus aiheeseen. (Stolt, Axelin & Suhonen 2016, 8-10.)

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on aineistolähtöinen analyysimenetelmä, jota ohjaa tutkimuskysymys ja tutkimuskysymykseen vastataan kuvailevalla ja laadullisella vastauksella. Tutkimuskysymyksen laajuus määrittää tarvittavan aineiston laajuuden. Aineistonhaku tehdään manuaalisesti ja raportointi vaiheessa tulisi esittää perustelut sille, miksi kyseinen aineisto on valittu. Vaikka tutkimukseen on tehty rajoituksia sen suhteen mitä tutkimukseen otetaan ja mitä siitä jätetään pois, voidaan aineistosta keruulle asetetuista kriteereistä poiketa, mikäli se on merkityksellistä tutkimuskysymykseen vastaamisessa. (Kangasniemi, Utriainen, Ahonen, Pietilä, Jääskeläinen & Liikanen 2013, 291-293.)

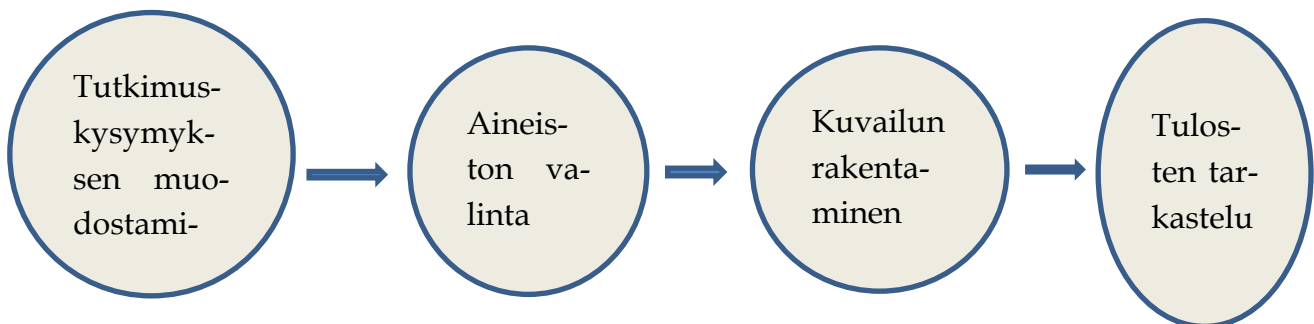
Kirjallisuuskatsaus rakentaa kokonaiskuvan asiakokonaisuudesta. Kirjallisuuskatsaus antaa mahdollisuuden myös historialliseen teorian kehityksen kuvaamiseen. Kirjallisuuskatsaus on tutkimusmetodinä kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen metodin yhdistelmä, jossa kirjoittaja arvioi, vertailee, luokittelee ja kommentoi aikaisemmin ilmestyneitä tutkimuksia ja kokoaa tutkimuksen tuloksia luoden oman uuden tutkimustuloksen. Narratiivinen kirjallisuuskatsaus on kevyin kirjallisuuskatsauksen muoto. Sen avulla voidaan antaa laaja kuva tai kuvailla aiheen historiallinen kehitys. Narratiivisessa katsauksessa pyritään helppolukuisuuteen ja se voidaan toteuttaa toimituksellisena, kommentoivana tai yleiskatsauksena. (Salakari 2020.)

Hyvin laadittu kirjallisuuskatsaus palvelee myös muita tutkijoita, sillä katsauksen avulla luodaan käsitys aiheesta lukijalle, jolla ei ole aikaa tai resursseja perehtyä itse valikoituihin tutkimuksiin tai julkisuihin. Kirjallisuuskatsaukseen liittyy riskejä ja yksi niistä on se, että kirjallisuuskatsaus muuttuu kokoelmaksi havaintoja ilman integroivaa teoriointia. Integroiva teoriointi vaatii tutkijan omaa avointa mieltä ja johtopäätösten esittämistä sekä käsitteiden avaamista lukijalle raportoinnin aikaisessa vaiheessa. (Baumaister & Leary 1997, 311-314.)

On tärkeää, että tutkimuksessa raportoidaan yksityiskohtaisesti tutkimusprosessia ja valittuja ratkaisuja (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122). Yksityiskohtaisella raportoinnilla vaikutetaan oleellisesti laadullisen tutkimuksen luotettavuuden, uskottavuuteen ja eettisyyden arviointiin. Uskottavuuteen kuuluvat tutkimuksen aineiston asianmukainen kerääminen ja huolellinen analysointi. Luotettavuuden arvioinnissa kiinnitetään huomio siihen, kuinka lukija pystytään vakuuttamaan tutkijan ammattitaidosta. Vakuuttaminen onnistuu perustelemalla oikeanlaisia lähestymistapoja, tutkimuksen toteutus menetelmiä ja tutkimusongelman ratkaisulla. (Juuti & Puusa 2020, 167-168.)

5.2 Tutkimusprosessi

Ennen kuin aloitin tutkielmani kirjoittamisen käytin keväällä 2021 aikaa siihen, että luin läpi erilaisia sosiaalityön kandidaatintutkielmia ja varsinkin tutkimuksia, joissa oli käytetty metodina kirjallisuuskatsausta ja sen eri muotoja. Stolt ym. (2016) toteavat että tutkimuksen pohjana täytyy olla oma kiinnostus aiheeseen. Itse koen niin julkisen keskustelun kuin työni kautta, mielenkiintoa siihen, mitä laki sanoo lapsen asemasta lastensuojelussa. Oman tutkielman valmistelussa lähdin miettimään ensimmäisenä tutkimuskysymystä eli mihin haluan etsiä vastausta. Seuraavaksi lähdin etsimään tutkimuskysymykseeni sopivaa aineistoa. Perehdyin lisäksi lastensuojeluun, lastensuojelulakiin, lastenoikeuksien ja lapsi oikeuden käsitteisiin kirjallisuuden avulla. Tutkimusprosessini noudattaa Kangasniemen ym. (2013, 294-295) kuvailemaa mallia (kuvio 1) kirjallisuuskatsauksen vaiheista.

Kuvio 2. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen vaiheet (Kangasniemi ym. 2013, 294)

Omassa tutkimuksessani etsin erilaisuuksia ja samankaltaisuuksia aineistoni tutkijoiden tutkimustuloksista ja pohdinnoista lasten edun toteutumiseen liittyen. Kirjasin nämä manuaalisesti käsin ylös ja tein samalla ryhmittelyn ja aloin yhdistellä aineistosta alaluokkiin. Ryhmittelyssä keräsin samaa tarkoittavat ilmaisut, jotka vastasivat tutkimuskysymykseeni. Ala- ja yläluokkien yhdistämisen tuloksena muodostui teemoja lapsen edun toteutumisesta ja toteutumattomuudesta lastensuojelussa ja hallinto-oikeuden päätöksissä huostaanottoon liittyen. Näitä teemoja olivat mm. dokumentointi ja sen merkitys, lapsen edun määrittely ja tunnustamisen haasteet.

5.3 Aineiston hankinta ja kuvaus

Aineistoa lastensuojelusta ja lastensuojelulaista löytyi todella runsaasti. Pelkästään Google Scholarin suomenkielisellä haulla lastensuojelulaki löytyi 16 600 osumaa. Lasten oikeudet tuotti samaisessa hakupalvelimessa 34 400 osumaa. Melinda hakupalvelin tuotti lastensuojelu haulle 7894 osumaa, lapsioikeus haulle Melinda tarjosi 55 osumaa. Jykdokin kautta haussa löytyi osumia lastensuojelulle 2788 ja lapsioikeudelle 2755. Arto hakupalvelimen kautta lastensuojelulle tarjottiin 7736 hakutulosta. Koin siis tärkeäksi tehdä hakuni hyvin täsmällisenä ja lastensuojelu lakiin liittyen, jotta pystyisin helpommin rajaamaan aineistoani. Hyväksyin tutkimusaineistoni seuraavin kriteerin:

- 1) Aineiston kieli on suomi tai englanti
- 2) Aineisto on julkaistu vuoden 2007 jälkeen
- 3) Aineisto on saatavana kokonaisuudessaan joko internetistä tai kirjastosta
- 4) Aineisto vastaa asetettuihin tutkimuskysymyksiin

Poissulku kriteereinä toimivat kaikki ne tekijät, jotka eivät sopineet edellä mainittuihin kriteereihin.

Esittelen seuraavaksi lyhyesti aineistooni valikoituneet tutkimukset. Arja Ahonen on tehnyt vuonna 2013 lisensiaatintutkimuksen Turun yliopistonsosiaalipoliittikan laitokselle. Hänen lisensiaatintutkimuksensa nimi on Lapsen edun argumentaatio sijaishuollossa. Tutkimuksessa selvitetään miten sosiaalityöntekijä dokumentoi yhteydenpidosta valmistellessaan huostaanottoa. Tutkimuksen aineistona on käytetty vuoden 2003-2013 välillä 23 sijaishuoltoon sijoitettujen eri-ikäisten lasten huostaanottoasiakirjoja. (Ahonen 2013.)

Virve-Maria de Godzinsky on vuonna 2014 valmistuneessa tutkimuksessaan selvittänyt mitä mahdollisia ongelmia lapsen edun ja osallisuuden toteutumisessa on huostaanotto oikeudenkäynneissä. Hänen tutkimuksensa on tehty oikeuspoliittiselle tutkimuslaitokselle ja aineistona hänellä on 194 kpl hallinto-oikeuden päätöksiä vuodelta 2010, 145 kpl huostaanottohakemuksia, 5 kpl korkeimman hallinto-oikeuden päätöstä sekä 12 kpl tuomarihaastatteluja. (de Godzinsky 2014)

Miia Pitkäsen lisensiaatintutkimus Helsingin yliopiston yhteiskuntatieteitten laitoksella vuonna 2008 käsittelee huostaanoton lopettamista. Lisensiaatintutkimuksen nimi on Yhteiseen elämään- Huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää, miten asiakirjat kertovat alle 18-vuotiaiden huostassa pidon päättymiseen johtaneista syistä ja miten lapsen etu näkyy asiakirjoissa. Tutkimusaineistona hänellä on ollut 71 Helsingin kaupungin huostaanoton lopettamiseen liittyvää asiakirjaa. (Pitkänen 2008)

Oikeuslehdessä 2019(48); 3 on Tarja Pösön, Virve Toivosen ja Laura Kalliomaa-Puhan artikkeli ”Haluan kotiin äidin luo” - Erimielisyydet ja lapsen etu huostaanoton jatkamista koskevilla valituksilla ja hallinto-oikeuden ratkaisulla. Heidän tutkimusartikkelinsa tarkoitus on selvittää, miten vanhemmat ja lapset esittävät ja perustelevat huostaanoton purkua koskevan erimielisyyden heidän ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välillä ja miten hallinto-oikeudet tähän vastaavat. (Pösö, Toivonen & Kalliomaa-Puha 2019)

Milka Sormuselta on valmistunut väitöskirja keväällä 2021. Väitöskirja on englanninkielinen ja käsittelee lapsen etua. Väitöskirjan nimi on The Best interest of child in human rights practice: an analysis of domestic, European and International jurisprudence. Tutkimuksen aineistona on 72 kpl Suomen hallinto-oikeuden päätöstä, 108 kpl Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöstä sekä 560 kpl YK:n lapsenoikeuksien komission päätöstä. (Sormunen 2021) Sormusen aineisto tuo tutkimukseeni näkökulmaa siitä, miten lapsen edusta puhutaan, kun ollaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätösten tai YK:n lapsenoikeuksien komission päätösten äärellä. Sormusen tutkimusaineisto on relevanttia, koska kansallinen lainsäädäntömme pohjaa niin YK:n lapsenoikeuksiin kuin eurooppalaiseen lainsäädäntöön.

Kirsikka Linnanmäki on tutkinut väitöskirjassaan vuodelta 2019, mitä lapsen etu tarkoittaa, kun riitoja ja konflikteja lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta sovitellaan tuomioistuimessa. Aineistona Linnanmäki on käyttänyt päätösasiakirjoja Helsingin hovioikeudesta, korkeimmasta oikeudesta, perustuslakivaliokunnasta ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimesta. (Linnanmäki 2019)

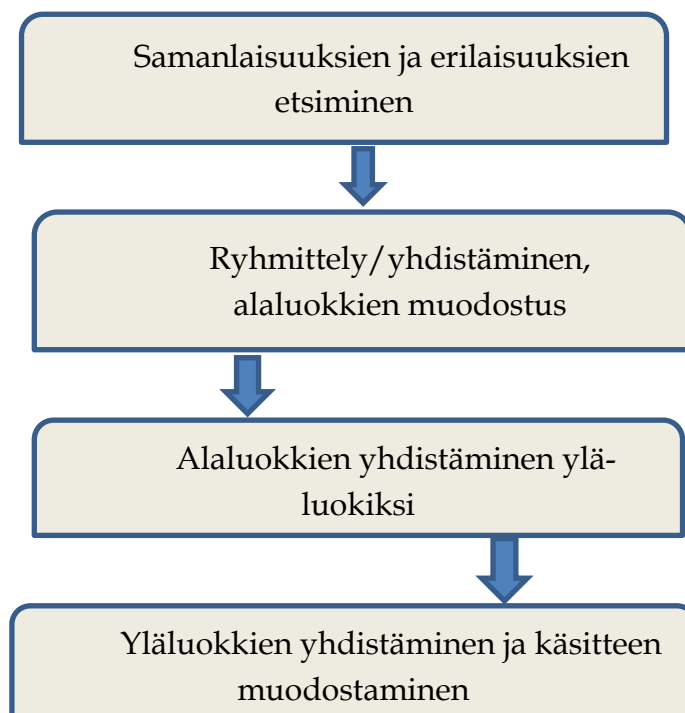
TAULUKKO 1 Lopullinen aineisto

Tutkimuksen nimi, tekijät ja vuosi	Tutkimuksen tyyppi	Tutkimuksen tarkoitus	Tutkimuksen aineisto
Lapsen edun argumentaatio sijaishuollossa, Arja M. Ahonen 2013	Lisensiaatintutkimus Turun Yliopisto Sosiaalipolitiikan laitos	Tutkia miten sosiaalityöntekijä dokumentoi yhteydenpidosta valmistelluun huostaanottoon.	Sijaishuoltoon sijoitettujen eri-ikäisten lasten asiakirjoja vuodesta 2008-2012 N=23
Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä.	Tutkimus Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos	Selvittää mitä mahdollisia ongelmia lapsen edun ja osallisuuden toteutumisessa on	Hallinto-oikeuden päätökset N=194 Huostaanottohakemukset N= 145

Virve-Maria de Godzinsky, 2014		huostaanotto oikeudenkäynneissä	KHO:n päätökset N=5 Tuomarihaastattelut N= 12
Yhteiseen elämään- Huostassa pidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä, Miia Pitkänen, 2008	Lisensiaatintutkimus Helsingin Yliopisto Yhteiskuntatieteiden laitos	Miten asiakirjat kertovat alle 18-vuotiaitten lasten huostassa pidon päättämiseen johtaneista syistä ja miten lapsen etu näkyy asiakirjoissa	Helsingin sosiaaliviraston huostaanoton lopettamiseen liittyviä asiakirjoja N= 71
"Haluan kotiin äidin luo" - Erimielisyydet ja lapsen etu huostaanoton jatkamista koskevissa valituksissa ja hallinto-oikeuden ratkaisuihin, Tarja Pösö, Virve Toivonen ja Laura Kallio- maa-Puha, 2019	Artikkeli, Oikeuslehti 2019(48);3, 226-243	Miten vanhemmat ja lapset esittävät ja perustelevat huostaanoton purkua koskevan erimielisyyden heidän ja lapsen vastaavan sosiaalityöntekijän välillä ja miten hallinto-oikeudet vastaavat.	Hallinto-oikeuden ratkaisuja vuosilta 2014-2016 N=125 Valitusasiakirjoja N= 60
The Best interest of the child in human rights practice: an analysis of domestic, European and international jurisprudence, Milka Sormunen, 2021	Väitöskirja Helsingin Yliopisto Oikeustieteellinen laitos	Selvittää miten lapsen edun käsite ymmärretään ja miten sitä käytetään ihmisoikeuksia koskevassa kotimaisessa, eurooppalaisessa ja kansainvälisessä oikeuskäytännössä.	Suomen hallinto-oikeuden päätökset N=72 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätökset N= 108 YK:n lapsenoikeuksien komission päätökset N= 560
Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovitelussa, Kirsikka Linnanmäki 2019	Väitöskirja Helsingin Yliopisto Oikeustieteiden laitos	Mitä lapsen etu tarkoittaa, kun riitoja ja konflikteja lapsen huollosta, asumisesta, tapaamis-oikeudesta ja elatuksesta sovitellaan tuomioistuimissa	Tuomioistuin sovitte- teluja N=6 jotka sisältäneet Haastatteluja N=26 Tuomioistuin asia- kirjoja N= 7

5.4 Aineiston analyysi

Iris Aaltio ja Anu Puusa (2020, 175-176) toteavat, että tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeää kuvata ja perustella aineiston analyysi yksityiskohtaisesti. Analyysi jäsentää kerätyn aineiston tulkitsemisen ja antaa tutkijalle edellytykset monipuoliseen tarkasteluun. Sisällönanalyysissa on tarkoitus saada kerätty aineisto selkään ja tiiviiseen muotoon, jossa pysyy aineiston sisältämä alkuperäinen informaatio. Tutkijan yksiköllinen tulkinta aineistosta mahdollistaa sen, että samasta aineistosta voidaan saada erilaisia tulkintoja. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 92.)

Kuvio 3. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheet (Tuomi & Sarajärvi 2018, 92)

Aloitin tutkimusaineeni analyysin keräämällä käsin paperille ylös samanlaisuuksia ja erilaisuuksia mitä aineistosta nousi esiin. Näitä samanlaisuuksia olivat mm. lapsen edun määrittelyn vaikeus ja erilaisuuksia eri asioiden painottuminen suhteessa siihen, oltiin huostaanottoa toteuttamassa vai purkamassa. Ryhmittelin tämän

jälkeen aineistoni teemoittain. Teemoiksi muodostuivat lapsen etu, määrittely, dokumentoinnin eri ulottuvuuden jne. Alaluokkina esiin analyysissä nousi mm. argumentaatio ja erilaiset painotuksiin liittyvät teemat. Tämän jälkeen ryhdyin pohtimaan eri teemojen yhdistämistä isommiksi kokonaisuuksiksi niin, että tutkimustulosten esittämiseen muodostui selkeät käsitteet. Tulen esittelemään seuraavassa luvussa tulokset aineiston analyysistä. Aineiston analyysin pohjalta nousi esiin lapsen edun huomioiminen ja siihen liittyvät haasteet sekä kuulemisen ja dokumentoinnin merkitys lapsen edun toteutumisessa.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Lapsen edun huomioiminen ja sen haasteet

Huostaanotettujen lasten taustat ovat aina yksilöllisiä ja jokainen huostaanotto on oma tarinansa. Kuitenkin de Godzinskyn (2014) tutkimus osoittaa muutamia päälinjoja, joiden mukaan huostaanotetut lapset voidaan jaotella. Huostaanotettujen lasten taustalla on joko perheessä olevat syyt tai lapseen liittyvät syyt. Tyttöjen osuus on viime vuosina ollut kasvussa varsinkin teini-ikäisten kohdalla. Mitä pienemmistä lapsista on kyse, sen useammin huostaanoton taustalla ovat perheolosuhteista johtuvat tekijät, jotka aiheuttavat turvattomuutta lapsen elämässä. Tällaisia tekijöitä ovat mm. vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmat, vanhempien uupuminen kasvatustehtävässä sekä kyvyttömyys suoriutua vanhemmuuden tehtäväänsä. Nuoren itsensä aiheuttamat syyt ovat tekoja, joilla nuori vaarantaa terveyttään käyttämässä päihteitä tai käyttäytyy rikollisesti tai muuten itseään vahingoittavalla tavalla. (de Godzinsky 2014, 34-35.)

Sosiaalityöntekijän toiminta perustuu yleisesti katsottuna siihen ammatilliseen lähtökohtaan, että hän toimii lapsen edun mukaisesti. Tämä ei kuitenkaan itsessään ole selittävä tekijä, joka automaattisesti tekee oikeaksi päätökseksi kaikki sosiaalityöntekijän tekemät päätökset. Ahosen (2013), de Godzinskyn (2014), Pitkäsen (2008), Pösö, Toivonen ja Kalliomaa-Puhan (2019), Sormusen (2021) ja Linnanmäen (2019) tutkimuksissa on havaittu, että lapsen edun määrittely pohjautuu hyvin voimakkaasti niin kansainväliseen kuin kansalliseen lainsäädäntöön sekä YK: lastenoikeuksien

sopimukseen. Nämä lainsäädännölliset elementit tulisi ottaa huomioon aina kun lapsen elämää koskevaa kokonaisarviointia tehdään. Tutkimukset osoittavat, että vaikka lainsäädännöllisen pohja on selkeä, on edun määrittely vaikeaa, ja argumentaatiot lapsen edun käsittelyssä ovat hyvin ongelmalähtöisiä. Myös käsite lapsen etu on itsessään hyvin monisyinen ja käsitteellä voidaan puhua niin huostaanoton puolesta kuin sitä vastaan. (Pösö ym. 2019, 213). Toisin sanoen niillä tekijöillä, joilla sosiaalityöntekijä on perustellut lapsen huostaanottoa saattaakin hallinto-oikeudessa nämä samat perusteet puhuakin huostaanottoa vastaan.

Lapsen etua tarkastellessa joudutaan pohtimaan, onko lapsen normaali kehittyminen omassa perheessä vaarantunut vai onko hän tarpeeksi turvassa omassa perheessään. Tutkimukset osoittavat, että tämä vaarantuminen on yleinen huostaanotto-peruste, mutta samalla päätöksen teossa jää hyvin vähälle arvioinnille ja kirjaamiselle sijaishuoltopaikka. Sijaishuolto todetaan lapselle kotia paremmaksi vaihtoehdoksi, mutta varsinkin eri oikeustasojen päätöksissä jää sijaishuoltopaikan arviointi suhteessa lapsen etuun toteutumatta. Päätöksissä ei juurikaan avata sitä, minkä vuoksi sijaishuoltopaikka on lapsen edun kannalta parempi vaihtoehto, kuin omassa perheessä pysyminen. Perustelu tällä on se, että sosiaalityöntekijälle tulee olla tieto siitä, millaiseen sijaishuoltopaikkaan lapsi sijoitetaan tai on sijoitettuna. (Ahonen 2008, 62-65, de Godzinsky 2014, 53-55, Pösö ym. 2019, 240, Pitkänen 2008, 85-88.)

Huostaanotossa on kyse perheeseen käytettävästä julkisesta vallasta. Perhe-elämän koskemattomuus ja lapsen oikeus perheeseen ovat tärkeitä arvoja, joiden puuttamiseen tulee olla hyvät perusteet. Kiintymyssuhde esiintyy useissa tutkimuksissa lapsen edun määrittelyn yhteydessä. Kiintymyssuhteen tärkeyttä painotetaan silloin kun lapsen erottamista omasta perheestä suunnitellaan. Kiintymyssuhde voi toimia niin huostaanottoa puoltavana kuin vastustavana argumenttina. On tutkittu, että toisaalta lapsella voi olla hyvin heikko kiintymyssuhde biologisiin vanhempiin tai sitten kiintymyssuhde sijaishuoltopaikkaan on muodostunut niin tiiviiksi, että sen rikkominen riitelee lapsen etua vastaan. Näissä tilanteissa lapsen etu ja perhe-elämän suoja joutuvat vastakkainasettelun alle. (Pösö ym. 2019, 228-232, Linnanmäki 2019, 129.)

Useissa tutkimuksissa on havaittu, että hallinto-oikeuden päätöksissä lapsen edun hahmottaminen on haastavaa ja sitä on vaikea avata ja kirjoittaa auki päätöksen teossa. Lapsen etu mainitaan tutkimusten mukaan harvoin. Päätöksen tekoa leimaa ajatus siitä, että päätöksen lukija pysty itse päättelemään, päätöksen teon perustuvan lapsen edun toteuttamiseen. Lapsen edusta puhuttaessa perusteluna käytetään hyvin usein lapsen tasapainoista kehitystä ja hyvinvointia ja tämän on havaittu olevan yleisin perustelu huostaanottopäätöksissä. Lapsella koetaan olevan oikeus saada hyvää huolenpitoa ja suojelua osakseen. (Pösö 2019, 236-239, Pitkänen 2008, 97.) Linnanmäki (2019) toteaa tutkimuksessaan, että vaikka lapsen etu ohjaa voimakkaasti lasta

koskevaa toimintaa, on lapsen etu avoin käsite, ja tämä avoimuun mahdollistaa sen, että tulkinnat lapsen edusta ovat hyvin moninaiset (Linnanmäki 2019, 3).

Tutkimukset osoittavat, että eroja lapsen edun määrittelyssä on hyvinkin paljon, kun verrataan yli ja alle kaksitoistavuotiaista lapsista. Vaikka lapsella on osallisuus oikeus itseään koskevissa asioissa, osoittavat tutkimukset, että reilusti yli 12- vuotiaita kuullaan oikeuden ratkaisuisissa paremmin tai ainakin se kirjataan selkeämmin dokumentoinnissa. On nähty, että lapsen omat näkemykset on nostettu esiin oikeusasteiden ratkaisuisissa silloin, kun lapsen näkemykset ovat olleet yhteneviä oikeuden päätösten kanssa. On myös havaittu, että huostaanottooperusteet ovat alle 12- vuotiailla selkeämpiä kuin yli 12- vuotiailla. Tämä selittyy edelleen sillä, että pienten lasten kohdalla on helpompi perustella huostaanottoa nimenomaan hyvinvointiin ja kehitykseen liittyvillä perhetekijöillä, kun taas yli 12- vuotiaiden omat haasteet tekevät edun määrittelystä hankalampaa. Lapsen edun määrittely on helpompaa mitä selkeämmin lapsen perusoikeudet eivät toteudu, mutta kun puhutaan vaikeammin todennettavista kysymyksistä, jää lapsen etu taka-alalle. (de Godzinsky 53-56, Pösö ym. 2019, 239, Sormunen 2021, 72,-85.)

Sormusen (2021) aineistosta nousee esiin voimakkaasti siirtolaislasten asema lastensuojelun asiakkaina eri tuomioistuimissa. Aineistosta voi havaita, että siirtolaisestaustaisten lasten asemaan vaikuttaa hyvin paljon perheen kulttuurilliset tekijät ja se status, millä he missäkin maassa ovat. Näissä tapauksissa perhettä käsitellään enemmän yksikkönä lapsen edun ylitse. Lapsen edun epämääräisyys näkyy niin kansallisilla kuin kansainvälisilläkin oikeusasteilla. YK:n päämääränä on korjata näitä eri kansallisissa oikeusistuimissa ilmeneviä lapsen edun määrittelyn haasteita keskittämällä kehittämistoimenpiteitä lapsen edun ja lasten oikeuksien edistämiseen. (Sormunen 2021, 80-85.)

Sormusen (2021) tutkimuksessa on havaittu, että lapsen etu huomioidaan suomalaisessa hallinto-oikeudessa perinteisillä ja selkeästi lapsen oikeuksiin osoitettavilla alueilla kuten laiminlyönti, mutta kun kyseessä on vaikeammin määriteltävät tekijät, on lapsen edun huomioimisessa haasteita. Euroopan ihmistuumioistuimessa käytetään lapsen edun käsitettä, mutta se linkittyy hyvin voimakkaasti perheen yhtenäisyyteen, lapsen ikään ja lapsen omien näkemysten huomioiminen vaihtelee. Sormusen tutkimuksessa on nähty, että asiakasryhmien välillä on eroja ja lapsen etuun liittyy usein ulkomaalaisasiat ja se aiheuttaa ongelmia lapsen edun toteutumisessa. (Sormunen 2021, 32-39, 49-52)

Ahosen (2013) tutkimuksessa on nähty sosiaalityöntekijän roolin tärkeys lapsen etuun liittyvässä argumentaatiossa. Sosiaalityöntekijä voi lähestyä asiaa hyvin pelkistetysti, jolloin suppeilla lähtötiedoilla päädytään lapsen huostaanottoon. Tähän liittyy usein myös lapsen ja hänen läheistensä huono kuuleminen sekä lapsen etuun vetoaminen, ilman tarkempaa selvitystä tai perustelua. Huostaanotto perustuu uhkakuvien

luomiseen ja asiakkaan ja läheisten ohittamiseen. Laaja-alaisesti toimiva sosiaalityöntekijän tutkii asiaa useammasta näkökulmasta, ottaen niin lapsen, kuin tämän läheiset mukaan prosessiin ja näin muodostuu kanta, joka edelleen voi olla huostaanotto, mutta lapsen etu on oikeasti perusteltu ja mietitty. (Ahonen 2013, 69-83.)

6.2 Kuuleminen ja dokumentointi lapsen edun toteuttamisessa

Kuten teoriaosuudessa todettiin on kuuleminen tärkeässä osassa huostaanottoon liittyvässä prosesseissa. Kuulemisen tarkoituksena on selvittää lapsen oma näkemys tilanteestaan. Lastensuojelulaissa (LSL 20§) todetaan, että alle 12-vuotiaiden kuuleminen on sosiaalitoimen tehtävä ja yli 12 -vuotiailla on oikeus tulla kuulluksi oikeudessa. On osoitettu, että kaiken ikäisten lasten kohdalle tämä kuuleminen ei toteudu. Niin oikeudessa kuin lasten vanhemmat käyttävät lasten mielipiteitä tukemaan omia visioitaan ja tämä aiheuttaa sen, että lapsen oikea oma ääni voi jäädä kuulematta. Lapsen ääni korvataan oikeusasteissa usein aikuisen kertomuksilla. Kertovat aikuiset voivat olla joko lapsen huoltajia tai sosiaaliviranomaisia. Näitä tilanteita varten on Suomessa olemassa edunvalvojajärjestelmä. Edunvalvoja voisi olla tukena ja nostamassa esiin lapsen näkökulmaa asiaan liittyen. Edunvalvonnassa on todettu kuitenkin olevan haasteena se, että harvat edunvalvojat tapaavat lasta henkilökohtaisesti. Kuulematta jättämistä perustellaan sillä, että kuuleminen itsessään aiheuttaisi lapselle vahinkoa tai lapsen nuori ikä tai terveydentila on este kuulemiselle. Kuulemisen merkitys olisi kuitenkin sitä isompi, mitä vaikeammin ratkaistavasta päätöksestä on kyse. (Pösö ym. 239, de Godzinsky 2014, 39-46, 53-56.)

Virve de Godzinskyn (2014) tutkimuksessa on havaittu, että lapsen ääni tulee esiin vain noin viiden osassa hallinto-oikeiden päätöksiä. Lasta on voitu kuulla, mutta tätä kuulemista ei millään tavalla ole huomioitu hallinto-oikeuden antamassa huostaanottopäätöksessä. Toisaalta vaikka lasta ei ole kuultu hallinto-oikeudessa, on kuuleminen yleensä tapahtunut sosiaalitoimen tekemänä. Tämä kuitenkin asettaa omat paineensa dokumentoinnille, sillä puutteellinen dokumentointi sosiaalitoimelta vaikuttaa siihen mitä informaatiota tuomarit saavat ennen päätöksensä tekemistä. Sosiaalityön dokumentit ovat aina ihmisen tai ihmisten tulkintoja siitä, mitä lapsi sanoo ja sosiaalityöntekijää ohjaavat hänen omat arvonsa ja maailmankuvansa. (de Godzinsky 2014, 43-50, Pitkänen 2008, 125.) Dokumentoinnilla voidaan todeta olevan kaksi eri ulottuvuutta. Dokumentointi, johon liittyy lapsen kuuleminen sosiaalityöntekijän tai oikeuden toimesta sekä dokumentointi, jolla perustellaan ja todennetaan huostaanottoon liittyvä päätös. (de Godzinsky 2014 49-52)

Lapsen kuulemiseen ja sen kirjaamiseen osaksi päätöstä on tutkittu myös vaikuttavan lapsen oma aktiivisuus ja olemus kuulemistilanteessa. Lapset, jotka ovat aktiivisia tai lapset, joilla on asiassa edustaja, saavat mielipiteensä paremmin kirjatuksi huostaanottopäätöksiin, kuin lapset, jotka ovat olleet kuulemistilaisuudessa passiivisempia tai heillä ei ole ollut ketään puolestapuhujaa. Tämä herättää kysymyksen siitä, aiheuttaako lapsen omat luonteenpiirteet tai haasteet eriarvoisen näkymisen, kun mietitään lapsen etua. Edunvalvoja ei tutkimuksen mukaan ole paras mahdollinen puolestapuhuja vaan yleensä lapsen mielipiteen esille nostajana on ollut oikeusavustaja. Oikeusavustajan käyttö ei ole suomalaisessa huostaanottoja käsittelevässä oikeudenkäynnissä yleistä. (de Godzinsky 2014, 43-44.)

De Godzinskyn (2014) tutkimuksen tuomarihaastattelu nostaa esiin sen, että lapsen edun selvittäminen kuulemisista ja niistä tehdyistä dokumenteista on haastavaa. Tuomarit ovat nostaneet esiin, että huostaanottopäätösten tekeminen on raskaampaa ja vaikeampaa kuin muiden alojen juridisten päätösten tekeminen. Päätöksen perustelua hankaloittaa vastakkain oleva näyttö, joka vaikeuttaa lapsen edun selvittämistä. Päätöksen teossa tuomarit ovat tunnustaneet tukeutuvansa yleensä yleisiin fraaseihin, koska oletama on, että asianomaiset tietävät mitä päätös koskee ja mitä tekijöitä päätöksen takana on. Huostaanottopäätösten perustelemisen on tutkimuksen mukaan vaivalloista ja arvioinnin laajuus on suuri, koska huostaanottamisen päätös vaikuttaa koko perheeseen. Tuomarit toivat ilmi, että huostaanottoon liittyvät asiat tuntuvat muihin asioihin verrattuna epäjuridisina, koska kyseessä on niin henkilökohtaiset asiat. Näin ollen lapsen edun toteutuminen ja päätöksen kiistaton dokumentointi voi jäädä puutteelliseksi. (de Godzinsky 2014, 67-72.)

Sormusen tutkimuksessa on todettu, että hallinto-oikeuksien menettelytapojen muuttaminen olisi tärkeää. Proseduurin pitäisi itsessään olla tuomioistuimissa sellainen, että juridisiin rakenteisiin keskittymällä voitaisiin paremmin taata lapsen edun toteutuminen. On esitetty, että juridisen velvoitteen pitäisi muuttua niin, että kiinnitettäisiin enemmän huomiota siihen, että lapsen etu on arvioidusti harkittu ja tämä arviointi on avattu päätöksessä ja velvoitteet lapsen kuuleminen on todistetusti toteutettu osana toimintatapaa. Toimintatavan muuttaminen veisi ihmisoikeusvelvoitteet ja lapsen oikeudet lähemmäksi toisiaan ja takaisivat lapsen edun paremman toteutumisen. (Sormunen 2021, 5-6.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämä kirjallisuuskatsaus osoittaa, että lapsen etu on käsite, joka edelleen vaatii tarkempaa tutkimusta ja avaamista. Lapsen etu pohjautuu lapsen oikeuksien sopimukseen ja YK:n lasten oikeuksien julistukseen. Etu käsitteenä on ollut olemassa vuosikymmenet ja kirjallisuuskatsaus osoittaa, että se on muuttunut usein huostaanottoon liittyvissä kysymyksissä selittäväksi tekijäksi ilman, että sitä pohdittaisiin ja perusteltaisiin konkreettisemmin. Lapsen etua kohdataan negaatiosta käsin, puutteina joita lapsella on, kun enemminkin pitäisi puhua niistä oikeuksista, jotka lapsella on. Tulokset osoittivat, että lapsen edun huomioiminen on vahvasti sidoksissa lapsen osallisuuteen ja sekä kuulluksi tulemiseen. Tutkimuksessa nousi esiin toimintamalli, jossa lapsen etua korostamisessa painotetaan kuulemisista niissä tapauksissa, joissa lapsi on ollut samaa mieltä päätöksen kanssa. Tämä tietysti herättää kysymyksiä siitä, kokee lapsi tulleen kuulluksi ja kokeeko päätöksen edukseen, jos on alun perin ollut eri mieltä päätöksen kanssa.

Lapsen edun toteutumisen haasteet nousevat esiin kaikissa aineistojen tutkimuksissa. Aineistossa käsiteltiin huostaanottoa ja vaikka juridisen käsittelyn pitäisi olla sama, nousee aineistosta esiin, että edusta puhuttaessa korostettavat asiat vaihtelevat. Esimerkiksi perheen olosuhteille annetaan erilaisia painotuksia. Lapsen edun toteaminen on helpompaa, kun syyt huostaanottoon ovat selkeät, mutta välillä painotetaan enemmän ympäristötekijöitä kuin itsessään lapsen etua (Pösö 2019, Ahonen 2013). Lapsen etu vaatisi kuitenkin kaikissa tapauksissa samankaltaista, kokonaisvaltaista tutkimus ja selvittelytyötä. Erilainen toimintatapa voi aiheuttaa sen, että lopputulos on syrjivä (Sormunen 2021).

Huostaanotosta päättäminen on argumentaatiota puolesta ja vastaan. Argumentaation pohjana on selvitystyö, jota sosiaalityö tekee ja tuottaa dokumenteiksi. Lapsen edun toteutumisen haasteena voi kuitenkin olla lapsen oma ilmaisu, joka poikkeaa ympärillä olevien aikuisten argumentaatioista. Lapsen oma mielipide kuullaan mutta

päätöksen teossa sille annetaan hyvin vaihtelevasti painoarvoa (de Godzinsky 2014). Myös ympärillä olevien läheisten kartoittamisessa voi olla puutteita, jotka aiheuttavat sen, että lapsi huostaanotetaan, vaikka lähiympäristössä voisikin olla tarjolla sopivia huoltajia omien vanhempien sijaan (Ahonen 2013).

Tutkimuskysymykseni olivat: Miten lapsen etu toteutuu huostaanottoon liittyvässä päätöksenteossa ja Mitä ristiriitoja huostaanottopäätöksissä esiintyy suhteessa lapsen etuun? Kokonaisuutena voidaan todeta, että pääsääntöisesti lapsen edun toteuttaminen on prioriteetti niin sosiaalityön kuin oikeusasteiden päätöksenteossa. Lapsen edun huomioiminen on osana niin sosiaalityötä kuin oikeuskäsittelyä. Tämä ajatus nousi vahvasti esiin kaikissa tutkimukseen liittyvissä aineistoissa. Sekä sosiaalityöhön, että juridiseen päätöksentekoon, on sisällytetty prosesseja, joilla halutaan turvata lapsen edun esiin tuominen ja monipuolinen tarkastelu. Haasteita on siinä, kuinka lapsen etu avataan huostaanottoon liittyvissä prosesseissa ja dokumentoinneissa. Ristiriitoja lapsen edun määrittelyssä ilmenee, kun lapsen edun määrittelyyn vaikuttavat tekijät ovat monisyisiä tai lapsi itsessään on eri mieltä, kuin lapsen etua määrittelevät aikuiset ovat. On kuitenkin tärkeää huomioida, ettei huostaanoton tai sen purun vaikutuksia lapsen elämään voida ennustaa ja näin ollen lapsen edun toteutumisen ja välittömien seurauksien tiedostaminen vaatii sosiaalityöltä jatkuvaa arviointia (Sormunen 2021, de Godzinsky 2014, Pösö ym. 2019).

8 POHDINTA

Tutkimuksessa nousi esiin hyvin korostetusti sosiaalityöntekijän asema lapsen edun turvaajana. Tämä tutkimuksessa esiin nouseva tieto voisi hyödyntää kaikkia niitä sosiaalityönopiskelijoita, jotka ajattelevat suuntaavansa lastensuojeluun tai työntekijöitä, jotka työskentelevät lastensuojelun parissa. Tutkimuksessa on jouduttu rajaamaan aiheen käsittelyä ja ulkopuolelle jäi tietoa esimerkiksi siitä, miten huostaanottoa käsitellään erilaisen kulttuuritaustan omaavien asiakkaiden tapauksissa. Sormusen tutkimus käsitteli hyvin voimakkaasti tätä monikulttuurisuuden näkökulmaa kansallisella ja kansainvälisellä tasolla ja miten eri maissa asuvien vanhempien asemaa voidaan erilaisissa lapsen etuun liittyvissä prosesseissa tarkastella.

Kirjallisuuskatsauksessa nousi esiin tuomareiden huostaanottopäätöksentekoon koskevaa juridista pohdintaa. Itsessäni herätti paljon ajatuksia se, että tuomarit kokevat huostaanottoa käsittelevät oikeudenkäynnit ja prosessit raskaiksi niiden henkilökohtaisuuden vuoksi, mutta myös siitä syystä, että asiaan perehtyminen on niin vaativaa. Usein päätöksen teossa ollaan sosiaalityöntekijän kirjaamien dokumenttien varassa ja se, että lapsella olisi edunvalvoja, joka kuulisi hänet ja edelleen veisi asian hallinto-oikeuden tietoisuuteen, on edelleen lapsen kengissä. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on toki olla lapsen puolestapuhuja ja edustaja, mutta varsinkin tahdonvastaisessa huostaanotossa puhutaan eturistiriidasta, joka voisi hyvinkin olla ratkaistavissa. Edunvalvoja käytäntö ja lapsen kuuleminen oikeudessa voitaisiin mielestäni ottaa automaatioiksi, sen sijaan, että se tällä hetkellä on lapsen oikeus, jota voi toteuttaa näin itse halutessaan.

Hallinto-oikeuden tuomareilta kootussa aineistossa esiin nostama fraasien käyttö ei ole vieras asia sosiaalityössä. Oman kokemukseni mukaan sosiaalityön

asiakasdokumentoinnissa puhutaan usein kirjoittajalle hyvin tuttuja ja itsestään selviä asioita eikä kirjoittaja välttämättä huomaa, että dokumentin lukijalla ei välttämättä ole tiedossa niin kattavasti asiakkaan taustat tai itsessään sosiaalityön eri prosessit. Haasteen dokumentoinnin erilaiseen ymmärtämiseen tekee myös se, että sosiaalityössä käytettävä ammattisanasto ei aukea maallikolle samalla tavalla kuin itse sosiaalityötä tekeväälle.

Sosiaalityöntekijän rooli on erittäin suuri huostaanottopäätöksiin liittyen. Lapsen edun selvittäminen vaatii sosiaalityöntekijältä oikeita työotteita ja halua selvittää lapsen etua ja parasta niin lapsen kuin hänen läheisverkostonsa kanssa. Sosiaalityöntekijä kantaa suuren vastuun siitä, että huostaanottoon liittyvä dokumentointi on mahdollisimman todenmukaista ja objektiivista, koska näiden dokumenttien pohjalta tehdään huostaanottoa koskevat päätökset. Toisaalta hallinto-oikeuden pitäisi mielestäni kantaa vastuu siitä, että huostaanottoon liittyvä päätöksenteko avataan päätöksessä muutenkin, kuin puhtaasti lakipykäliin vedoten. Perustelut sille, miksi on päädytty antamaan tietty ratkaisu kiistanalaisessa kysymyksessä, vaatii lapsen edun termin laajaa yhteiskunnallista avaamista.

Huostaanottoon liittyvissä tutkimuksissa nousi esiin, kuinka vähän sijaishuoltoa tutkitaan lapsen sijoituspaikkana ja etuna, kun tehdään päätöstä lapsen sijoittamisesta. Olettamus on, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on se, jonka tulee tietää mihin lapsi sijoitetaan, tai on sijoitettu, ja mitä se tarjoaa lapsen edun näkökulmasta. Itse sijaishuollossa työskentelevänä en pitäisi ollenkaan huonona, että sijaishuolto kirjattaisiin näkyvämmäksi osaksi huostaanotto päätöksiä. Tämä varmasti toisi mukanaan painetta laadukkaaseen sijaishuollon järjestämiselle ja näin ollen parantaisi asiakkaan olevien lasten asemaa sijaishuollossa.

Lapsen edun toteutuminen vaatisi lisätutkimuksia siltä osin, että huostaanoton läpikäyneiltä lapsilta kysyttäisiin, ovatko he kokeneet etunsa toteutuneen huostaanotoissa ja niihin liittyvissä päätöksenteoissa ja kuulemisissa. Tutkimuksen toteuttamisessa tulisi tarkkaan arvioida, missä vaiheessa lapsen elämänkaarta kysely tehtäisiin. Onko tutkimuksen ajankohta kuinka lähellä varsinaista tapahtumaprosessia vai voisiko tutkimus olla pidemmän aikavälin tutkimus, jossa asiaa tutkittaisiin pian päätöksen teon jälkeen ja uudestaan myöhemmin, kun lapsi on saanut etäisyyttä asiaan esimerkiksi aikuistuttuaan. Myös monikulttuurisen taustan omaavien lasten edun toteutuminen Suomessa vaatisi lisää tutkimista.

Tämän kirjallisuuskatsauksen avulla pystyin syventämään ymmärtämystäni niin huostaanottoon, kuin lastensuojelun sosiaalityöntekijän roolin vastuullisuuteen huostaanottoon liittyvissä kysymyksissä. Kangasniemi ym. (2013) toteavat, että kuvaileva kirjallisuuskatsaus voi olla epäluotettavaa, koska siihen liittyy niin sattumanvaraisuutta kuin subjektiivisuutta (Kangasniemi ym. 2013, 292-293). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on mielestäni kuitenkin hyvä ja toimiva tutkimusmetodi kandidaatin

tutkielmaa ajatellen. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus mahdollistaa väljät tutkimuskysymykset, laajan kuvailun ja luokittelumahdollisuuden. Vaikka kaikkia tutkimuksia tulee tarkastella kriittisesti, koen että tutkielman teko on edistänyt niin omaa kuin tutkielmaani perehtyvien tietoutta, sekä harjaannuttanut omia tiedonetsintätaitojani ja taitojani tuottaa tieteellistä tekstiä.

Oma aineistoni oli hyvin laaja ja Milka Sormusen aineiston hyödyntäminen jäi monilta osin suppeaksi. Sormusen aineiston näkökulma syvensi voimakkaasti kansainväliseen juridiikkaan, joten sen merkitys omalle tutkimukselle oli aika minimaalinen, koska halusin tutkia lapsen edun toteutumista nimenomaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Sormusen aineiston mukana pitämistä läpi tutkimuksen puolsi kuitenkin tutkimuksen ajankohtaisuus ja muutamat yksittäiset tutkimustulokset, jotka halusin tuoda julki omassa kirjallisuuskatsauksessani.

Huostaanottoa ajatellessa on usein kyse siitä, etteivät eri osapuolten näkemykset lapsen edusta kohtaa. Julkisen vallan avulla puututaan yhteiskunnassamme tärkeänä pidettyyn perheeseen ja sen sisäiseen dynamiikkaan. Perheen yksityisyyteen puututaan ja samalla tehdään arviota riittävästä vanhemmuudesta ja missä tilanteessa vanhemmuuteen tulee puuttua. Lapsen edun käsitteessä puhutaan siis vallasta. Sosiaalityöntekijällä on suuri vastuu siinä, että lapsen ääni tulee kuulluksi ja lapsen etua ajatellaan kokonaisvaltaisesti. Koen, että lapsen etua ja osallisuutta korostamalla päästään irti aikuisjohtoisesta vallankäytöstä ja lapselle turvataan ne oikeudet, joita hänelle lastenoikeuksien sopimuksessa on nimetty.

*Sijoitin lapset suojaan
jotta he saisivat
nauraa ja leikkiä,
nähdä kauniita unia,
raivoota pehmeässä sylissä,
itkeä.
Kysymykset kuin
sivallukset:
Kuka maksaa kulut?
Kannattaako?*

*Pirjo, sosiaalityöntekijä
(Arvokas arki, runokirja 2020)*

LÄHTEET

- Aaltio, Iiris & Puusa, Anu. (2020) Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.), Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät (s. 169–180). E-kirja. Gaudeamus.
- Ahonen, Arja M. (2013) Lapsen edun argumentaatio sijaishuollossa. Lisensiaatintutkimus. Sosiaalipolitiikanlaitos. Turun Yliopisto Saatavissa: <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=b16f69f0-1f9e-4894-996a-d2730ae1bc52>
- Araneva, Mirjam (2016) Lapsen Suojelu. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Helsinki: Talentum Pro
- Baumaister, Roy F. & Leary, Mark R. (1997) Writing Narrative Literature. Review of General Psychology vol 1.
- Bardy, Marjatta (toim.) (2013) Lastensuojelun ytimessä. 4. uudistettu painos. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- de Godzinsky, Virve- Maria (2014) Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Tieteellinen tutkimus. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/152419>
- Enroos, Rosi, Heino, Tarja & Pösö Tarja (2016) Huostaanotto – lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino
- Enroos, Rosi, Heino, Tarja, Helavirta, Susanna, Laakso, Riitta & Pösö Tarja (2017) Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. Janus vol 25(4), 297-311
- Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto (2016) Käsikirja lapsen oikeuksia koskevasta oikeudesta. Luxemburg: Euroopan Unionin julkaisutoimisto
- Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (2013): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Helsingin kamari Oy/Helsingin seudun kauppakamari.
- Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (toim.). (2016) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Hansa Print
- Huuskonen, Saira (2014) Dokumentointi ja tiedon käyttö asiakastietojärjestelmässä lastensuojelun työtehtävissä. Väitösluento. Informaatiotutkimus 33(2), 1-5
- Harrikari, Timo (2019) Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Tampere: Vastapaino
- Juuti, Pauli & Puusa, Anu (2020) Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.), Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät (s. 167). E-kirja. Gaudeamus
- Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Käyttätymistieteenlaitos. Oulun Yliopisto
- Kangasniemi, Mari, Utriainen, Kati, Ahonen, Sanna-Mari, Pietilä, Sanna-Maija, Jääskeläinen, Petri & Liikanen, Eeva (2013) Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon. Hoitotiede (25) 291-301

- Kuokka Pauliina & Pösö Tarja(2016) Huostaanotot hallinto-oikeudessa. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö(toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Juventus Print, 52-71
- Kuula Arja (2011) Tutkimusetiikka. Jyväskylä: Bookwell Oy
- Kääriäinen, A. (2006) Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino-Riitta Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö-Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä. PS-Kustannus, 45-67
- Kääriäinen, A., Leinonen, A. & Metsäranta, H. (2007)Lastensuojelutyön dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön. 3. uudistettu painos. Helsinki: Palmenia.
- Lastensuojelulaki 417/2007 13.4.2007/417
- Linnanmäki, Kirsikka (2019) Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa. Väitöskirja. Oikeustieteiden laitos. Helsingin yliopisto
- Mahkonen, Sami (1991) Voidaanko lasta lailla suojella? Helsinki: Lakimiesliiton kustannus
- Malja, Marjo, Puustinen-Korhonen, Aila, Petrelius, Päivi & Eriksson Pia (toim.) (2019) Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisu 2019:8
- Marsi, Anna-Kaisa & Post, Kaisa (2014) Sosiaalityön dokumentointi hallinto-oikeuden näkökulmasta.Dokumentoinnin kehittämien. Työkokous 14.4.2011 Saatavissa: http://www.sosiaalikallega.fi/kaste/uutiset/Post-Marski_140411_dokumentointi.pdf
- Mikkola, Tuulikki (2012) Kansainvälinen lapsioikeus. Tampere: Alma Talent Oy
- Niemivuo, Matti (2020) Lainvalmistelu- oikeudelliset perusteet ja käytäntö. Helsinki: Hansaprint Oy
- Nyholm, Marja-Liisa (2006) Lapsen edun käsite huostaanotossa- näkökulmia ja tulkintoja. Sosiaalityön laudaturtutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityönlaitos. Tampereen Yliopisto. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/78153/gradu01938.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Pakarinen, Riitta (2012) Arvokas arki. Runoja sosiaalityön arjesta. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISO
- Pitkänen, Miia (2008) Yhteiseen elämään- Huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Lisensiaatintutkimus. Yhteiskuntatieteiden laitos. Helsingin Yliopisto. Saatavissa: http://www.socca.fi/files/3916/Yhteiseen_elamaan_-_Huostassapidon_lopettaminen_lastensuojelun_toimenpiteena_lisensiaatintutkimus_Miia_Pitkanen_2008.pdf
- Pösö, Tarja (2016) Johdanto. Mistä puhutaan kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö(toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Juventus Print, 7-30
- Pösö, Tarja, Toivonen, Virve & Kalliomaa- Puha, Laura (2019 "Haluu kotiin äidin luo" - Erimielisyydet ja lapsen etu huostaanoton jatkamista koskevissa valituksissa ja hallinto-oikeuden ratkaisuisa. Oikeus lehti 2019(48); 3, 226-243

- Saastamoinen, Kati (2016) Lapsen suojeleminen viranomaisten ja muiden toimijoiden välisenä yhteistyönä. Käsikirja arjen toimintaa. Helsinki: Edita Prima Oy
- Saastamoinen, Kati (2020) Lapsi sijaishuollossa. Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet. Helsinki: Edita Prima Oy
- Salakari, Minna (2020) Systemoitu kirjallisuuskatsaus tiedon tuottamisen menetelmä. Turku: University of Applied Science.
- Siltainsuu, Pilvimaria(2017) Otteita osallisuudesta. Verkkokeskusteluiden antama kuva osallisuudesta lastensuojelussa. Pro Gradu. tutkielma. Lapin Yliopisto
- Sormunen, Milka (2021) The Best interest of child in human rights practice: an analysis of domestic, European and international jurisprudence. Väitöskirja.Oikeustieteellinen laitos. Helsingin yliopisto. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/325611/sormunen_milka_dissertation_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Stenvall, Elina (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus. Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Väitöskirja Tampere: Tampereen Yliopisto
- Stolt, Minna, Axelin, Anna & Suhonen, Riitta (2016) Kirjallisuuskatsaus hoitotieteessä. Turku: Juvenes Print.
- Taskinen, Sirpa (2012) Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: Sanoma Pro Oy
- Tervo, Jaana & Petrelius Päivi (2007) Lastensuojelun käsikirja. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. E-kirja. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tala, Jyrki (2005) Lakien laadinta ja vaikutukset. Helsinki: Edita Prima Oy
- Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (59-60/1991

